

ПРОФЕСІЙНО-ЗОРІЄНТОВАНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

PROFESSIONAL-ORIENTED MODEL OF FORMATION OF COMMUNICATIVE-SPEAKING COMPETENCE OF SOCIAL WORKERS IN THE PROFESSIONAL TRAINING PROCESS

Стаття присвячена проблемі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти. Теоретичний аналіз підходів учених до моделювання педагогічних явищ дав можливість розробити модель формування комунікативно-мовленнєвої компетентності. У процесі розробки моделі ми керувалися тим, що метою її впровадження в освітній процес закладів вищої освіти є формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі фахової підготовки.

Розроблена модель ґрунтується на системно-цілісному, комунікативно-діяльнісному та компетентнісному підходах, містить детерміновані педагогічні умови, передбачає поетапну реалізацію формувального експерименту (інформаційно збагачувальний, комунікативно-діяльнісний, продуктивно-творчий, оцінно-рефлексійний етапи). Спрогнозовано, що формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти забезпечує комплекс таких педагогічних умов: інтеграція лінгвістичних дисциплін та дисциплін фахової спрямованості у процесі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти; позитивна мотивація студентів до формування професійної, комунікативно-мовленнєвої компетентності; активна самостійна та практична діяльність, спрямована на розвиток професійно спрямованого мовлення.

Особливу увагу приділено системі добору вправ та завдань, яка здійснювалася за такими критеріями: мета, послідовність і техніка виконання передбачуваних дій, самоконтроль ходу та результатів дій, контроль за виконанням вправ і його результатами з боку педагога. Їх виконання спрямоване на практичне оволодіння процедурою і технологією комунікації на основі відпрацювання її найважливіших елементів, що сприяє розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь. Головна мета розробленої моделі – взаємопов'язане формування методичної, комунікативно-мовленнєвої компетентності, розвиток позитивної мотивації та рефлексії на визначених теоретико-методичних засадах.

Ключові слова: майбутній соціальний працівник, комунікативно-мовленнєва компетентність, модель формування комунікативно-мовленнєвої компетентності, етапи

формування комунікативно-мовленнєвої компетентності.

The article is devoted to the problem of formation of communicative-speaking competence in future social workers in higher education institutions. Theoretical analysis of the approaches of scientists to the modeling of pedagogical phenomena made it possible to develop a model of the formation of communicative-speaking competence. In the process of developing of the model proceeded from the fact that the purpose of its introduction into the educational process in institutions of higher education is to develop the communicative-speaking competence of social workers in the process of professional training. The developed model is based on system-holistic, communicative-activity and competence approaches, contains determined pedagogical conditions, provides the gradual realization of formative-experiment (information-enrichment, communicative-activity, productive-creative, evaluative stage). It is predicted that the formation of communicative-speaking competence in future social workers of higher education institutions provides a complex of such pedagogical conditions. This complex includes integration of linguistic and professional disciplines in the process of formation of communicative-speaking competence of future social workers; positive motivation of students to develop professional, communicative-speaking competence; active independent and practical activity aimed to the development of vocationally directed broadcasting. Particular attention is paid to the system of selection of exercises and tasks, which was carried out according to special criteria. The main criteria are purpose, the sequence and technique of performing the intended actions, self-control of the course and results of actions, control over the exercise and its results from the side of teacher. Their implementation of such criteria is aimed to: practical mastery of the procedure and technology of communication based on the development of its most important elements that contributes to the development of communicative-speaking skills. The main purpose of the developed model is the interconnected formation of methodological, communicative-speaking competence, development of positive motivation and reflection on certain theoretical and methodological bases.

Key words: future social worker, communicative-speaking competence, model of formation of communicative-speaking competence, stages of formation of communicative-speaking competence.

УДК 37.091.12:3-051:316.77:81'233
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-16-1-3>

Березовська Л.І.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Постановка проблеми в загальному вигляді.

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні актуальним питанням є вдосконалення навчально-методичного процесу у закладах вищої освіти, освітньо-професійних програм, що передбачають інтеграцію лінгвістичних дисциплін та дисциплін

фахової спрямованості, підвищення практичної підготовки студентів – майбутніх соціальних працівників з формування ключових компетенцій, зокрема комунікативно-мовленнєвої, оскільки від знання мови фаху залежить успіх професійної діяльності соціального працівника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Комунікативний підхід у навчанні мови, методики формування комунікативно-мовленнєвих умінь розглядається у працях А. Богуш, Н. Бабич, Л. Паламар, М. Пентилюк, Г. Шелехова та інших. Проблема формування професійної, комунікативної компетентності відображається у наукових дослідженнях Д. Годлевської, О. Канюк, А. Капської, О. Карпенко, М. Лаптевої та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак слід зазначити, що проблема формування комунікативно-мовленнєвої компетентності у процесі фахової підготовки соціальних працівників у закладах вищої освіти залишається мало дослідженою як у теоретичному, так і в практичному плані, що й визначає актуальність нашої статті.

Метою статті є розробка та впровадження професійно орієнтованої моделі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. У педагогічних дослідженнях науковці часто застосовують метод моделювання для отримання певної інформації та визначення шляхів і способів підготовки до професійної діяльності. Моделювання – це своєрідний макет, за допомогою якого можна спрогнозувати результати діяльності для формування необхідних якостей, взаємозв'язків і взаємозалежностей їх компонентів.

Спочатку з'ясуємо сутність поняття «модель». Термін «модель» походить від лат. «modus» – міра, взірець, норма. Ним позначають уявний, знаковий чи матеріальний образ оригіналу – відображення об'єктів і явищ у вигляді описів, теорій, схем, креслень, графіків тощо [1, с. 22].

У словникових джерелах поняття «модель» визначено як зменшене або збільшене відтворення чого-небудь; схема для пояснення якогось предмета, явища, процесу у природі і суспільстві [7, с. 461]; дослідження певних явищ, процесів чи систем, об'єктів шляхом побудови та вивчення їх моделей, використання моделей для визначення чи уточнення характеристики і раціоналізації способів побудови заново сконструйованих об'єктів [4]; науковий метод пізнання явищ та процесів за допомогою відтворення їх характеристик на інших об'єктах – спеціально створених з цією метою моделях [6, с. 337].

Теоретичні засади моделювання освітніх процесів висвітлено в роботах І. Беха, Н. Гусак, Л. Волкової, В. Маслова, С. Сисоєвої, В. Ягупова та інших. Вчені визначають моделювання як засіб визначення компонентного складу педагогічної системи та послідовності етапів її розвитку.

З. Курлянд поняття «моделювання» називає системою знаків, що відтворюють певні істотні властивості системи-оригіналу [3].

Моделювання як знакову систему, за допомогою якої можна відтворити дидактичний процес як предмет дослідження, показати в цілісності його структуру, функціонування й зберегти цю цілісність на всіх етапах дослідження, визначає В. Ягупов [9, с. 31].

В. Маслов характеризує моделювання як відображення різними засобами та формами найбільш суттєвих ознак, рис та якостей, властивих конкретному об'єкту, процесу, які об'єктивно йому (об'єкту) притаманні й дають загальну уяву про феномен, що нас цікавить, чи його окремі складові частини [2].

Для визначення і характеристики метода моделювання В. Штофф відштовхується від поняття «модель», яке лежить в основі поняття «моделювання», і пояснює його як уяву або матеріально реалізовану систему, яка відображає або відтворює об'єкт дослідження, здатна змінювати його таким чином, щоб її вивчення сприяло отриманню нової інформації про об'єкт [8, с. 22].

В. Пікельна визначає моделювання із трьох таких позицій: 1) метод наукового дослідження; 2) основа розроблення нової теорії; 3) механізм визначення перспективи розвитку [5, с. 248]. Вченою запропонована така класифікація функцій моделей: нормативна (дає змогу порівнювати явище (процес) з іншим, більш дослідженим), систематизувальна (дає можливість розглядати дійсність у сукупності явищ), конкретизувальна (дає змогу розробити і обґрунтувати теорію), пізнавальна (спрямована на розгляд наукових та прикладних завдань) [5, с. 263].

Підсумовуючи погляди науковців, модель формування комунікативно-мовленнєвої компетентності у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти розуміємо як цілісний освітній процес, в якому сукупність підходів, форм, методів, засобів і створення відповідних педагогічних умов спрямовано на набуття майбутніми соціальними працівниками ґрунтовних знань професійної, комунікативно-мовленнєвої компетентності, фахової термінології, практичних умінь і навичок її доцільного використання в майбутній професійній діяльності та для особистісного саморозвитку.

У процесі розробки моделі ми керувалися тим, що метою її впровадження в освітній процес закладів вищої освіти є формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі фахової підготовки. З метою її оцінювання визначено критерії (оцінно-рефлексійний, знаннєво-мовленнєвий, комунікативно-дієвий) з показниками, які у сукупності виконують функцію чинника, який забезпечує узгоджену взаємодію елементів системи підготовки.

Розроблена модель ґрунтується на системно-цілісному, комунікативно-діяльнісному

та компетентнісному підходах, містить детерміновані педагогічні умови, передбачає поетапну реалізацію формульованого експерименту (інформаційно збагачувальний, комунікативно-діяльнісний, продуктивно-творчий, оцінно-рефлексійний етапи). Спрогнозовано, що формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти забезпечує комплекс таких педагогічних умов: інтеграція лінгвістичних дисциплін та дисциплін фахової спрямованості у процесі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти; позитивна мотивація студентів до формування професійної, комунікативно-мовленнєвої компетентності; активна самостійна та практична діяльність, спрямована на розвиток професійно спрямованого мовлення.

Головна мета розробленої моделі – взаємопов'язане формування методичної, комунікативно-мовленнєвої компетентності, розвиток позитивної мотивації та рефлексії на визначених теоретико-методичних засадах.

Мета інформаційно збагачувального етапу – формування у майбутніх соціальних працівників основи оволодіння комунікативно-мовленнєвою компетентністю, засвоєння таких базових понять, як «комунікація», «спілкування», «комунікативно-мовленнєва діяльність», «комунікативно-мовленнєва компетентність», «комунікативно-мовленнєва професійна діяльність», оволодіння знаннями здійснення комунікативно-мовленнєвого супроводу професійної діяльності соціального працівника, ініціативно-діалогового спілкування з клієнтом, оволодіння виразністю мовлення та формами мовленнєвого етикету за допомогою вербальних і невербальних засобів.

Реалізації мети інформаційно збагачувального етапу сприятимуть такі форми і методи роботи зі студентами, як лекційні (лекція з елементами диспуту, проблемна лекція, лекція-пресконференція) семінарські, практичні заняття, міжпредметні навчальні проблемні завдання, проблемні комунікативно-мовленнєві ситуації, діагностування комунікативно-мовленнєвої компетентності, комунікативно-мовленнєвий супровід, аналіз комунікативно-мовленнєвих ситуацій, рольові ігри, тренінги, метод спостереження тощо.

Провідна педагогічна умова інформаційно збагачувального етапу — інтеграція лінгвістичних дисциплін та дисциплін фахової спрямованості у процесі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти.

Мета комунікативно-діялісного етапу (другого етапу) – розвиток у студентів позитивної мотивації до формування комунікативно-мовленнєвої компетентності, комунікативно-мовленнєвих умінь,

як-от: умінь розв'язувати практичні завдання між-дисциплінарного характеру на базі сформованих теоретичних понять; умінь орієнтуватися в комунікативній ситуації (орієнтування в емоційному стані співрозмовника, у просторових і часових умовах спілкування, створення ситуації взаємодії з конкретними партнерами, розуміння та врахування актуальних соціальних взаємовідносин з ними, знаходження тем для спілкування в кожному конкретному випадку); вмінь аналізувати та моделювати комунікативну ситуацію, діалог, розмову з клієнтом; вмінь говорити, слухати, розуміти співрозмовника, встановлювати зворотний зв'язок, долати комунікативні бар'єри; формування вмінь здійснювати контроль і оцінку комунікативно-мовленнєвої компетентності, взаємо- і самооцінку комунікативно-мовленнєвих умінь.

Передбачається, що реалізації мети комунікативно-діялісного етапу сприятимуть такі форми і методи навчання, як лекційні, практичні заняття, у тому числі й дискурсивного та діалогового типу, науково-дослідницька, самостійна робота, виробнича практика, індивідуальна робота зі студентами; методи моделювання соціально-педагогічних ситуацій, ділові ігри, де студенти приміряють на себе професійні ролі соціального працівника (консультант, медіатор (захисник, адвокат), аніматор, працівник з превенції, валеолог, посередник, соціальний промоутер). Під час проведення таких ігор студенти закріплюють навички ділового спілкування, вчать доводити й обґрунтовувати свою позицію стосовно прийняття певного рішення, досягати взаєморозуміння, володіти технікою та логікою мовлення, відповідними мовленнєвими структурами і лексичними одиницями, що впливають на емоційно-експресивний стан мовлення. Творчі вправи включають розвиток діалогової комунікації (підготувати діалог з використанням комунікативно доцільних мовних засобів, суперечку-діалог тощо).

Провідна педагогічна умова на комунікативно-діялісному етапі – позитивна мотивація студентів до формування професійної, комунікативно-мовленнєвої компетентності.

Мета продуктивно-творчого етапу (третього етапу) – актуалізація потреби в професійній самореалізації та формування комунікативно-мовленнєвої компетентності. Передбачалося, що формуванню цих умінь сприятимуть такі форми роботи: лекції (лекції-пресконференції), практичні заняття, робота в групах, самостійні роботи, виробнича та волонтерська практики. Методи і прийоми навчання – складання та розігрування соціально-педагогічних ситуацій, складання програм надання допомоги, вправи на вмінь передавати інформацію за допомогою жестів, міміки, постави, зорового контакту, тренінги, дебати, діагностичні методики.

Провідні педагогічні умови – інтеграція лінгвістичних дисциплін та дисциплін фахової спрямованості

у процесі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти, позитивна мотивація студентів до формування професійної й комунікативно-мовленнєвої компетентностей.

Мета оцінно-рефлексійного етапу (четвертого етапу) – формування вмінь здійснювати контроль і оцінку комунікативно-мовленнєвої компетентності, рефлексію, а також взаємо- та самооцінювання комунікативно-мовленнєвих умінь. Передбачалося, що формуванню цих умінь сприятимуть такі форми роботи зі студентами: практичні заняття, самостійні роботи, робота у підгрупах, робота в парах, виконання завдань на здійснення взаємо- і самооцінювання комунікативно-мовленнєвої компетентності. Методи і прийоми – робота за шаблонами, методи контролю (усного, письмового), самоконтролю, метод рефлексії, технологія портфоліо.

Провідні педагогічні умови оцінно-рефлексійного етапу – інтеграція лінгвістичних дисциплін та дисциплін фахової спрямованості у процесі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти, позитивна мотивація студентів до формування професійної, комунікативно-мовленнєвої компетентності, активна самостійна та практична діяльність, спрямована на розвиток професійно спрямованого мовлення.

Для реалізації кожної із визначених педагогічних умов на формуальному етапі дослідження було розроблено зміст підготовки та методичну систему її реалізації. Зокрема, розроблено міжпредметну логіко-дидактичну систему, структурно-логічні міжпредметні схеми навчальних дисциплін «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Ведення професійних документів», «Основи міжособистісного спілкування», «Професійна майстерність соціального працівника», «Етика соціальної роботи» та елективного курсу «Технології професійної комунікації», комплекси освітньо-професійних міжпредметних завдань, проблемних комунікативно-мовленнєвих ситуацій, тестів, комунікативних тренінгів тощо.

Розроблений елективний курс «Технології комунікативно-мовленнєвої діяльності» включав два модулі (модуль 1. «Спілкування – складник професійної компетентності майбутнього соціального педагога», модуль 2. «Регулювання відносин і дій між суб'єктом і об'єктом соціально-педагогічної взаємодії».

Перший модуль охоплював вивчення таких тем: «Спілкування і комунікативна культура особистості», «Формування культури спілкування як основи успішної професійної реалізації», «Особливості соціально-педагогічного спілкування», «Характеристика ділового спілкування у роботі соціального працівника», «Тренінгові технології в підвищенні професіоналізму спілкування майбут-

ніх соціальних працівників». Другий модуль включав такі теми: «Типові труднощі у спілкуванні», «Типи конфліктів та керівництво конфліктною ситуацією у спілкуванні», «Особливості консультативного спілкування у діяльності соціального працівника», «Діагностика комунікативної культури соціального працівника», «Професійно-комунікативна компетентність соціального працівника».

Особливу увагу приділено системі добору вправ та завдань, який здійснювався за такими критеріями: мета, послідовність і техніка виконання передбачуваних дій, самоконтроль ходу та результатів дій, контроль за виконанням вправ і його результатами з боку педагога. Їх виконання спрямоване на практичне оволодіння процедурою і технологією комунікації на основі відпрацювання її найважливіших елементів, що сприяє розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь, набуттю навичок управління процесом комунікації, забезпечує формування органічних і послідовних дій у публічній обстановці, сприяє техніці й логіці мовлення, його виразності та емоційності, забезпечує оволодіння процесом комунікації в заданій педагогічній ситуації, що передбачає формування дій у типових ситуаціях, розвиток педагогічної уяви, навичок імпровізації у спілкуванні. Ситуаційні вправи покликані забезпечити створення суб'єкт-суб'єктних стосунків між викладачем і студентом. В основі таких вправ лежить аналіз реальної події, прийняття рішення, погляд на дилему ізсередини, з позиції особи, яка приймає рішення, а не тільки виступає в ролі критика; вправи з використанням інноваційних форм і методів та інтерактивних технологій навчання (мозковий штурм, дискусія, пресконференція, навчальні дебати), які спрямовані на організацію продуктивної роботи в групі, співробітництво, узгодження інтересів тощо; комунікативно-організаційні вправи, спрямовані на розвиток самореалізації. Викладач підбирає студентам індивідуальні завдання, що стосуються збору інформації, аналізу різних аспектів проблеми, підготовки повідомлення, розробки проекту.

Практична реалізація моделі передбачає організацію співробітництва між кафедрою соціальної педагогіки та соціальної роботи педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, соціальними службами м. Івано-Франківська, що включає узгодження освітньо-професійних програм і методики викладання.

Висновки. Отже, моделювання дає змогу визначити загальну мету, зміст, завдання, форми, методи та технології процесу формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки. Реалізація розробленої моделі передбачає низку інноваційних змін у структурі освітнього процесу в закладах вищої освіти з використанням

інтерактивних технологій навчання на інформаційно збагачувальному, комунікативно-діяльнісному, продуктивно-творчому та оцінно-рефлексійному етапах. Результатами кожного етапу формування комунікативно-мовленнєвої компетентності є оволодіння технологією комунікації в майбутній професійній діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гусинский Э.Н. Турчинова Ю.И. Введение в философию образования. Москва : Издательская корпорация «Логос», 2000. 224 с.
2. Маслов В.І. Методологія моделювання педагогічних систем. *Ресурсний підхід і управління навчальними закладами: матеріали Міжрегіональної науково-практичної конференції*. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 222 с.
3. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник : 3-є вид., переробл., доповн. Київ, Знання, 2007. 495 с.
4. Педагогічний словник / підгот. Н.Б. Копиленко та ін. ; відп. ред. М.Д. Ярмаченко ; АПН, Ін-т педагогіки. Київ : Педагогічна думка, 2001. 516 с.
5. Пикельная В.С. Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект) : дис. ... докт. пед. Наук : 13.00.01 «Теория и история педагогики». Кривой Рог, 1993. 374 с.
6. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / уклад. : В.І. Волович, В.І. Тарасенко, М.В. Захарченко та ін. ; під заг. ред. В.І. Воловича. Київ : Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
7. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / уклад. О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2006. 789 с.
8. Штофф В.А. Моделирование и философия. Москва : Наука, 1966. 301 с.
9. Ягупов В.В. Моделивання навчального процесу як педагогічна проблема. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика: науково-методичний журнал*. Київ : МДГУ, 2003. Вип. 1. С. 28-37.